

L'enigma de Marco Polo

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 30-01-2012

Segona Part: La restauració de la història

Contràriament al que s'espera tothom, Marco Polo no va escriure el seu llibre en cap llengua itàlica, i menys en venecià. Per En Jacques Heers, "durant molt de temps es mantingué entre els erudits la tradició de Ramusio, que el *Devisement* fou escrit primerament en llatí. Més endavant sorgí la teoria d'una primera versió en italià, en llengua vulgar, tot i que de cap manera no seria el dialecte venecià, sinó el toscà, malgrat que el manuscrit italià més antic que es conserva es troba a Florència"¹. Afegeix que "són molt poques les obres o manuals que presenten el *Devisement* com a quelcom essencialment francès, del nord de França"², però que "aquesta traducció en francès del nord, en llengua d'oïl, és tan sorprenent a primera vista, que ningú no se n'ocupa o, en tot cas, s'esmenta com una anomalia o incongruència"³. Per acabar replant que, "de tota manera, l'anterioritat de la versió francesa no ofereix cap dubte. La demostrà plenament al 1827 l'erudit italià Comte Baldelli Boni a la presentació de la seva edició"⁴. De llavors fins avui dia, tots els entesos parlen que la llengua del llibre és el francès. Un francès un pèl macarrònic, carregat d'italianismes, la qual cosa ha fet que hom cregués que el llibre es va escriure en un inexistent "francoitalià".

Però el que a mi em sorprèn encara més és que la versió més antiga que es conserva en italià, no prové de cap manuscrit italià, sinó d'una pèssima traducció del francès, en què el traductor "demostra una incapacitat total de penetrar el sentit del text"⁵. És a dir, que no hi ha cap manuscrit en la llengua de Marco Polo, sinó que tots deriven d'un text francès també molt poc escrupolós, carregat d'italianismes. En Luigi Foscolo Benedetto ha parlat amb vehemència "de la nul·litat literària i la incapacitat professional del primer copista de la versió francesa", plena de faltes, llacunes, alteracions i retallades⁶. A. C. Moule ha indicat que el text ha estat "escrit per un escrivà que no sabia el que escrivia"⁷. I En Philippe Ménard, responsable d'una nova edició crítica del text francès ens innova que li "ha calgut procedir a una operació quirúrgica important per donar sentit" a certs passatges⁸, on el text "francoitalià és aberrant"⁹ i "profundament alterat"¹⁰. Per la qual cosa, no dubta gens ni mica que el manuscrit francès "ha estat precedit almenys per una altra còpia"¹¹. Ara bé, era una còpia també en francès o en una altra llengua? Com que, segons ell, "el copista era ignorant de la llengua francesa i, sense dubte, poc curós. Les faltes comeses no només

revelen greus modificacions de contingut. Indiquen, sobretot, que l'escrivà ha copiat coses que no comprenia, sense pretendre corregir ni reescriure el seu text"¹², em sembla evident que hauríem de ser davant d'un original en una altra llengua que la francesa. Però quina?

Algunes versions ens parlen al pròleg que la primera còpia del text la va dur a França "monsenyor Tibaut, cavaller, de Cepoy"¹³, que la va rebre directament al 1307 del mateix Marco Polo¹⁴. Però el fet cert és que, des de l'estiu del 1307, Tibaut de Cepoy era el cap de la Gran Companyia Catalana dels almogàvers. Per què l'autor, si era venecià, l'havia triat a ell? O potser no era venecià i per aquesta raó no va escriure el llibre en aquesta llengua. I si fos català i per aquesta raó fes arribar l'obra als dipositaris del poder català a Orient? Això explicaria d'una banda l'enigma multisecular de la llengua en què va ser escrit l'original perdut dels viatges i, de retorc, aportaria una gran llum al fet que la primera còpia fos duta a França per En Tibaut de Cepoy, que tot i estar al servei de la Gran Companyia Catalana, era vassall de Carles d'Anjou. També ho explicarien, evidentment, el nombre ingent de catalanades del text francès –que o bé són tingudes per inexplicables o són preses, atesa la semblança immensa, per italianismes– i les irregularitats del text italià que porten directament al català, que requeririen un estudi a part.

Però, llavors, de ser certes les meves conjectures, qui va poder ser aquest català que sortint d'Europa, i després d'entrevistar-se amb el Papa, va recórrer el regne croat de Jerusalem, Constantinoble, Armènia i va arribar a la cort del Gran Kha? N'ha quedat cap rastre històric?

Sorprèn moltíssim que pels mateixos anys que Marco Polo ens diu que el seu pare va tornar de la Cort del Kha de Pèrsia, l'Infant Pere rebi, al 1265, uns llegats armenis¹⁵, Jaume I enviï ambaixadors a Armènia¹⁶, i l'any següent "estava en contacte amb el rei cristià d'Armènia, l'emperador Bizantí i el khan tàrtar Abaga"¹⁷. Això s'explica perquè, en aquesta època el soldà Baibars havia amenaçat el reialme armeni. El rei Hethum I d'Armènia va demanar l'ajuda dels mongols. Aquests i Bizanci tenien una aliança militar, reforçada pel casament del Kha Abaga amb Maria Paleologuina, filla natural de l'emperador Miquel VIII Paleòleg. Llavors, com que "Jaume d'Aragó es convertí en l'interlocutor privilegiat de Miquel Paleòleg a Occident"¹⁸, davant dels interessos de França i el Papat d'ocupar l'imperi Bizantí, el rei català havia esdevingut, alhora, una peça clau en l'engrenatge de l'aliança greco-mongòlica. L'arribada, al febrer del 1267, d'ambaixadors del Gran Kha a la cort catalana de Perpinyà en seria la culminació política. El rei Jaume explica amb deteniment a la seva crònica que, mentre era a Toledo, "ens vingué un missatge que Jaume d'Alarig, que era nostre, i nós l'havíem enviat al rei dels tàrtars, havia vingut d'allà i ens aportava un bon missatge; i amb ell venien dos tàrtars, homes honrats, però l'un era més honrat i tenia major poder"¹⁹. Després de comentar-ho al seu gendre, el rei de Castella, i que aquest li desaconsellés el suport militar, el rei Jaume escriu: "Que era cosa vera i certa que el fet era gran, i cap rei que fos deçà el mar no tingué paria ne amor amb aquells tàrtars: l'una, que de poc temps ençà havia començat llur poder; l'altra, que ells no enviaren mai cap missatge a cap rei de cristians, perquè tinguessin llur amor, fora de nós. I puix que a nós havien enviat missatge senyaladament, entre els altres, semblava obra de Déu, que ell volia encomanar això a nós, que nós ho féssim; i puix que ell ho volia, nós, ni per respecte ni per temor de la nostra persona ni per molt que ens hagués de costar, no li defugiríem que nós aquesta cosa no provéssim amb tot el nostre poder"²⁰.

És a dir, que Jaume I és plenament conscient que és l'únic rei d'Occident que pactarà una aliança político-militar amb el Gran Kha. Temps enrere li va enviar un ambaixador, que ara tornava, amb dos missatgers mongols, per tancar el pacte i fermar un croada conjunta per a la conquesta del Sant Sepulcre. Sembla que l'ambaixada dels tàrtars a la cort catalana deuria tenir un cert ressò entre les elits del país, car dos mongols són esculpits –segons com m'ho fa veure En Ferran Margarit– al claustre del monestir de Ripoll. Acte seguit, el rei es va desplaçar a València i aquí, narra el monarca, "ens vingué Jaume Alaric amb els tàrtars i un altre missatger de Grècia que hi havia. I ens digueren de part del gran kha, que era rei dels tàrtars, que ell tenia intenció d'ajudar-nos; i que vinguéssim a Alaias o a un altre lloc, i que ell eixiria a nós, i per la seva terra trobaríem allò que hauríem menester; i així podríem amb ells ensems conquerir el Sepulcre. I deia que ell ens proveiria de ginys i ens proveiria de conduit"²¹.

Segons l'Ernest Marcos, "com a resposta, Jaume d'Aragó ordenà aleshores a un ciutadà de Perpinyà, el mercader Jaume Alarich, que acompanyés els enviats d'Abaqa fins a Pèrsia per tal de tractar en nom seu amb el sobirà mongol l'afer que aquest li proposava: la participació del monarca català en una empresa conjunta a Terra Santa contra els mamelucs d'Egipte. Amb aquesta iniciativa del Conqueridor comença, doncs, de debò la història de la croada catalana a Palestina"²².

Amb aquesta finalitat Jaume I comença les relacions diplomàtiques per assegurar-se alhora el suport del Papa, que rep també, d'altra banda, un llegat mongol. Per En Marcos, hom ha pensat que el llegat mongol "és el mateix dignatari que portà quatre mesos abans al Rosselló la proposta de col·laboració militar d'Abaqa. En estreta relació amb aquest fet, s'ha suggerit també que el qui s'endugué a Tabriz la lletra del pontífex no era pas altre que Jaume Alarich, el mercader de Perpinyà encarregat de negociar directament amb l'il-khan en nom de Jaume d'Aragó"²³.

Els paral·lismes, doncs, entre un personatge de novel·la anomenat Marco Polo i que, segons els entesos, no es correspon amb la història, i el nostre Jaume Alarich són colpidors. Per començar, Marco Polo viatja amb dos parents (el pare i un oncle) i l'Alarich amb dos embaixadors mongols. Els Polo arriben d'un viatge a Àsia al 1269 i preparen el següent, que s'escaurà al cap de dos anys, després d'aconseguir un guiatge papal. L'Alarich torna d'una ambaixada a la cort del Gran Kha i al cap de dos anys, al 1269, obtinguts el permisos del Papa, s'embarca de tornada cap al país dels tàrtars en l'expedició dels croats a Terra Santa.

Diversos són els passatges del text de Marco Polo que ens el presenten com a missatger del Gran Kha, ambaixador, diplomàtic, desimbolt en tasques de govern. El fet ha cridat l'atenció d'En Heers, que escriu "En Marco apareix com un home de la cort, apassionat per la cultura de la cort mongol i l'organització de l'Estat"²⁴ i que "els interessos de l'autor no coincideixen amb els d'un negociant"²⁵. Segons ell, "realment, Les Meravelles no és el llibre propi d'uns comerciants, sinó d'un funcionari vinculat a l'estat i dedicat a servir-lo"²⁶. Per acabar arrodonint que el seu periple "formava part d'una sèrie de missions d'índole diplomàtica"²⁷ i que els tres viatgers, "evidentment, formaven part d'una ambaixada"²⁸. Però es dona el cas que l'única ambaixada coneguda documentalment i històrica, a la mateixa època i en els mateixos anys, és la d'En Jaume Alarich.

Veiem també que Marco Polo és a Acre, la capital del regne croat, i a Jerusalem, i d'aquí passarà a Armènia, on es relaciona amb el rei Hethum, abans de desplaçar-se finalment cap a la cort del kha. Doncs bé: Jaume Alarich desembarca a Acre, amb les naus croades, on el trobem descrit com a "plenipotenciari de la Corona d'Aragó davant de l'il-khanat" i on continua acompanyat dels ambaixadors mongols²⁹. I veiem, alhora, que els contactes de Marco Polo són exactament els mateixos que els dels aliats polítics del rei Jaume. Per això, doncs, no ens hauria de sobtar que el llibre de Marco Polo deixi ben explícit que "el Gran Kha envià moltes ambaixades al Papa, al rei de França i al rei d'Espanya"³⁰, que no és altre que el monarca català.

A més a més, sabem que el rei Jaume I i Miquel VIII Paleòleg eren parents. Ambdós descendien d'un avantpassat comú: l'emperador de Bizanci Joan II Commè, la néta del qual, Eudòxia Commè, va ser l'àvia materna del rei català. "Per això –ha ressenyat En Roger Alier– els reis catalans descendien de la casa imperial de Bizanci"³¹. Llavors, atès que el kha Abaga era el gendre de l'Emperador Miquel, i atès que Miquel i Jaume eren parents, el monarca català també estava emparentat amb el Gran Kha, la qual cosa possibilitava que un ambaixador d'aquell pogués viure a la cort mongol i ser tractat pel kha com un dels seus ambaixadors, diplomàtics i homes d'Estat. Els mateixos càrrecs que tenia En Jaume Alarich.

Jordi Bilbeny

1 JACQUES HEERS, Marco Polo; Biblioteca Salvat de Grandes Biografías-80, Salvat Editores, S.A.; Barcelona, 1989, p. 160.

2 Ídem.

3 Ídem, p. 162.

4 Ídem, p. 160.

5 Ídem, p. 161.

6 Cf. PHILIPPE MÉNARD, "Introduction" a Le Devisement du Monde, de Marco Polo; Textes Littéraires Français-533, Librairie Droz, S.A.; Ginebra, 2001, tom I, p. 31.

7 Ídem, p. 32, nota 66.

8 Ídem, p. 34.

9 Ídem.

10 Ídem, p. 35.

11 Ídem.

12 Ídem, p. 36.

13 MARCO POLO, Le Devisement du Monde; op. cit., tom I, p. 115.

14 Ídem.

15 Cf. ERNEST MARCOS, La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa; La Esfera de los Libros, S.L.; Barcelona, 2006, p. 119.

16 JEAN VILLANOVE, Histoire Populaire des Catalans; Imprimerie Littéraire Michel Fricker, Sant Esteve, 1991, vol. I, p. 201.

17 J. N. HILLGARTH, El problema d'un imperi mediterrani català. 1229-1327; Raixa-135, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1984, p. 52.

18 E. MARCOS, op. cit., p. 136.

19 JAUME I EL CONQUERIDOR, Llibre dels Fets; a cura de Jordi Bruguera, Perfils-479, PPM Editorial, Barcelona, 2008, cap. 476, p. 384-385.

20 Ídem, p. 385.

21 Ídem, cap. 482, p. 388.

22 E. MARCOS, op. cit., p. 141.

23 Ídem, p. 150.

24 J. HEERS, op. cit., p. 137.

25 Ídem, p. 141.

26 Ídem, p. 143.

27 Ídem, p. 67.

28 Ídem.

29 E. MARCOS, op. cit., p. 220.

30 MARCO POLO, El Libro de las Cosas Maravillosas; Pequeña Biblioteca Calamus Scriptorius-60, José J. de Olañeta, Editor, Barcelona, 1982, p. 93.

31 ROGER ALIER, "Bizanci, Imperi", Gran Enciclopedia Catalana; Enciclopèdia Catalana, S.A; Barcelona, 1971, vol. 3, p. 602.

Vegeu també:

Primera Part: Algunes consideracions a l'entorn del mite de Marco Polo